

NAJSTARSZA KSIĘGA MIEJSKA RUŻOMBERKA

TOMÁŠ PASTUCHA, *Najstaršia mestská kniha Ružomberka. Prothocolon Maius 1527-1701*, Mesto Ružomberok, Ružomberok 2021, ss. 346. ISBN: 978-80-570-2928-1.

Wydania – z komentarzami – tekstów źródłowych, zwłaszcza powstałych w średniowieczu i w czasach wczesnonowożytnych, a szczególnie wydania tekstów wcześniej niepublikowanych, pozostających w wersji rękopiśmiennej, należą do przedsięwzięć trudnych, nieczęsto podejmowanych przez historyków. W Polsce, nadmierny, tak zwany system punktacji nie preferuje odpowiednio wysoką liczbą punktów tego rodzaju dokonań, stąd też w ostatnich latach edycje źródłowe w naszym kraju są nieliczne. Wymagają bowiem sporo wysiłku badawczego, ugruntowanego, co należy zaznaczyć, na konkretnych umiejętnościach w tym zakresie, pochłaniają też bardzo dużo czasu. Nie są więc „łatwopunktowalne”¹. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na sytuację na Słowacji, gdzie od niedawna istnieją „uwarunkowania” pracy naukowej zbliżone do polskich. Wśród ukazujących się tam w ostatnich latach edycji źródłowych wyróżniają się publikacje zawierające dawne księgi miejskie o różnej tematyce wpisów. Z rękopiśmiennej podstawy zostały wydane księga Smolnicka, księga testamentów miasta Stara L’ubovňa oraz księga Nitry². Serię tego rodzaju edycji ukazujących się – w odniesieniu do miast Słowacji – od lat trzydziestych XX stulecia (księga miasta Žilina)³ wzbogaciła w 2021 r.

¹ Warto przypomnieć „proroczy”, satyryczny tekst, który w 1956 r. opublikował Leszek Kołakowski. Dotyczył – wyimaginowanego – projektu pracy na uniwersytetach. Miał być wdrożony przez ministerstwo (tu MSW). Ścisłe zracjonalizowany pozwalał urzędnikom ministerstwa wymierzyć wydajność działalności naukowej i pedagogicznej pracowników uczelni. L. KOŁAKOWSKI, *Z obywatelem urzędnikiem – rozmowa*, w: TENŻE, *Pochwała niekonsekwencji. Pisma rozproszone z lat 1955- 198*, przedmowa, wybór, opracowanie Z. Mentzel, t. 3, Londyn 1989, s. 94-97 (tekst ukazał się pierwotnie w „Trybunie Uniwersyteckiej” 1956, nr 8),

² *Das älteste Stadtbuch von Schmölnitz 1410 – 1735*, wyd. M. Lacko, E. Mayerová, Limbach 2016; *Kniha testamentov mešťanov mesta Stara L’ubovňa 1660-1747*, wyd. F. Marcinová, P. Žarnovský, Stara L’ubovňa 2016; *Najstaršia kniha mesta Nitry 1681-1693*, wyd. P. Keresteš, Nitra 2018.

³ *Kniha Žilinska*, wyd. V. Chalupický, Bratislava 1934. Z nurtem wydań źródłowych dotyczących ksiąg miejskich na Słowacji wiąże się także artykuł Richarda Horna, zawierający tekst braty-

publikacja najstarszej księgi miejskiej – *Prothocolon Maius* – Ružomberka (słow. Ružomberok), miasta położonego na północy kraju, nad rzeką Wag, w Kotlinie Liptowskiej. Ružomberk, rozwijający się od 1. połowy XIV wieku dzięki przywilejom udzielonym przez Karola Roberta, należy do średniej wielkości miast słowackich (obecnie poniżej 30 tys. mieszkańców). Od lat dziewięćdziesiątych XIV w. Ružomberk przynależał do państwa likawskiego (posiadłości panów na zamku w Likawie, położonego ok. 5 km na północ od Ružomberka; słow. Likavský hrad, panstvo hradu Likava). Ten stan rzeczy trwał w całym okresie, który „obejmuje” *Prothocolon Maius*. Warto zaznaczyć, że od 2000 r. ważne miejsca w życiu tej urokliwie położonej miejscowości zajmuje powstały wówczas Uniwersytet Katolicki (Katolícka univerzita v Ružomberku); łączy go współpraca w różnych dziedzinach z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim Jana Pawła II. Edycja została przygotowana na wspomnianej uczelni przez jej absolwenta⁴. Przed ukazaniem się publikacji w druku Tomáš Pastucha opracował kilka artykułów przedstawiających na podstawie zapisów księgi miejskiej zagadnienia z zakresu życia gospodarczego, kultury materialnej oraz mobilności (migracji) mieszczan ružomerskich⁵.

Prothocolon Maius zostało starannie wydane, co – należy podkreślić – doceniono i uchronowano tytułem najpiękniejszej książki 2021 r. regionu liptowskiego⁶. Dzieło składa się z części analitycznej, poprzedzającej część główną, czyli edycję źródła, zajmującą prawie 240 stron (s. 60-307), zawiera następnie indeks imion występujących w *Prothocolon Maius* oraz indeks miejscowości

---

sławskiej księgi przysiąg: R. HORN, *Bratislavská mestská knížka prisah. Príspevek k mestskému zřízení v Uhrách a k českému úřadování na bratislavské radnici koncem XVII. století*, Bratislava 1928; tekst ukazał się również w czasopiśmie „Bratislava” 2 (1928).

Uwagi na temat edycji słowackich ksiąg miejskich oraz bibliografię tych edycji zob. T. Pastucha, *Najstaršia mestská kniha Ružomberka*, s. 8-9, 340-341.

⁴ Edycja jest pokłosiem pracy dyplomowej autora obronionej w 2017 r.: T. Pastucha, *Mestská kniha Ružomberka z rokov 1527-1701 ako historický prameň*, Katolícka univerzita, Filozofická fakulta, Ružomberok 2017, 83 ss. Najstarsza księga miejska miała, według pierwotnych planów Tomaša Pastuchy, ukazać się w 2018 r. w 700 lecie pierwszego przywileju wydanego dla Ružomberka przez Karola Roberta, T. PASTUCHA, *Predhovor*, w: *Najstaršia mestská kniha Ružomberka*, s. 5.

⁵ T. PASTUCHA, *Obraz hospodárstva v najstaršej mestskej knihe Ružomberka*, w: *Aktuálne otázky výskumu humanitných vied II. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v Ružomberku dňa 7.12.2018*, red. M. Hut’ka, Ružomberok 2019; TENŽE, *Materiálna kultura mešt’ianov v ranom novoveku na príklade Ružomberka*, „Historica Olomucensia” 57(2019): Sborník prací historických 47, s. 13 – 33; TENŽE, *Population migration based on the oldest town book of Ružomberok (1527 – 1701)*, w: *Pogranicza. Miasto – wieś – religijność. Borderlands. Town – village – religiosity*, red./ed. L. Wojciechowski, Lublin 2020, s. 107-121.

⁶ Tytuł *Knihá Liptova 2021* (v kategórii odbornej literatury pre dospelých a pre mládež) przyznały instytucje: Žilinský samosprávny kraj, Liptovská knižnica Gašpara Fejérpataky-Belopotockého v Liptovskom Mikuláši. Werdykt ogłoszono 26 kwietnia 2022 r. (Liptovský Mikuláš).

i nazw topograficznych. Dalej zamieszczono wykaz not według następstwa chronologicznego, uwzględniający podaną w nich datację (w partii księgi obejmującej rękopis, czyli strony 1-275, zapisy nie zawsze następują po sobie w kolejności chronologicznej). Do tych zestawień został dołączony katalog burmistrzów (*judex, rychtarz*) Ružomberka wymienionych w źródle. Po tym mieści się bibliografia, wykaz skrótów, streszczenia (w językach słowackim i angielskim) oraz – na końcu publikacji – faksymile pisma poszczególnych pisarzy, wykresy obrazujące częstotliwość zapisów w odniesieniu do kolejnych lat, a także mapa z lokalizacją nazw topograficznych wymienionych w *Prothocolon Maius* i fotografii przedniej i tylnej oprawy kodeksu.

W rękopisie na 486 stronach zostało zarejestrowanych znacznie ponad 1200 spraw różnego rodzaju. Prawie 96% zapisów jest w języku słowackim, a jedynie ponad 3% not spisano po łacinie. Wydawca pieczęlowicie wyodrębnił każdą jednostkę i opatrzył numeracją. Liczba zapisów w obrębie poszczególnych lat jest różna, w niektórych latach nie zanotowano żadnych spraw. Szczególne nasilenie liczby not występuje w okresie 1600-1640 (w 1600 r. najwięcej zapisów – ponad 30). Zapis w księdze miał charakter oficjalny (urzędowy), przy jego sporządzaniu była wymagana obecność burmistrza i rady miejskiej. Notę wciągał do *Prothocolon Maius* uprawniony pisarz. W księdze były zamieszczane potwierdzenia kupna – sprzedaży, zamiany dóbr, oświadczenia o darowiznach, zapisy testamentowe, ugody, inaczej mówiąc – zawiera ona rejestrację różnorodnych spraw majątkowych dotyczących mieszczan. *Prothocolon Maius* jest niezwykle ważnym źródłem, dzięki któremu można poznać szczegóły wyglądu miasta i życia codziennego społeczności ružomerskiej. Jest także cennym zabytkiem języka słowackiego doby wczesnonowożytnej – co wydawca podkreślił⁷. Należy zaznaczyć, że Tomáš Pastucha z najwyższą starannością oddał w edycji najważniejsze znamiona rękopiśmiennych not (m.in. zaznaczając i odczytując istniejące w tekście skreślenia).

Edycję tekstu najstarszej księgi miejskiej Ružomberka poprzedza dokonana przez wydawcę charakterystyka formalna zabytku, przechowywanego obecnie w archiwum miasta Liptovský Mikuláš (archiwum to jest oddziałem archiwum państwowego w mieście Žilina). Prezentując zagadnienia z tym związane, Tomáš Pastucha przywołuje ustalenia badaczy wcześniej zajmujących się księgą. Takie ujęcie ukazuje zarazem stan badań nad formalną stroną kodeksu. Wydaje się, że do bardziej pogłębionego rozpoznania księgi przydatne byłyby szczegółowsze opisy bibliologiczne (układ i liczba składek, charakterystyka papieru – wydawca niejako każe domyślać się czytelnikowi, że kodeks jest papierowy, stwierdzenie obecności/nieobecności znaków wodnych, ich analiza, itd.). Przyjrzenie się tym

⁷ T. PASTUCHA, *Úvod*, w: *Najstaršia mestská kniha Ružomberka*, s. 19-23.

zagadnieniom mogłoby m.in. wyjaśnić „przerwy” w ciągłości chronologicznej not w części księgi mieszczącej się na stronach 1-275 (zob. wyżej). Wydawca identyfikuje i zestawia kolejnych pisarzy wciągających do księgi zgłoszone sprawy, prezentuje pokrótce ich pochodzenie, wykształcenie i przebieg kariery. W tej perspektywie księga jawi się jako „wytwór piśmienniczy” określonego środowiska i – zarazem – poszczególnych osobowości. Ta partia wstępu jest stosunkowo obszerna i interesująca⁸. Uzupełniają ją informacje dotyczące administracji – funkcjonowania burmistrza i rady miejskiej oraz miejskiej kancelarii.

Na kolejnych stronach wstępu Tomáš Pastucha przedstawia główne cechy charakterystyczne Ružomberka, niejako wyłaniające się z zawartych w źródle szczegółów. Poznajemy zatem elementy topografii oraz zabudowy miasta. Wydawca ukazał w syntetyzującym ujęciu także obraz gospodarczo-społeczny Ružomberka (rolnictwo, rzemiosło, górnictwo). Omówił system miar notowanych w sprawach wciągniętych do księgi. Podjął wreszcie zagadnienia dotyczące codziennego bytowania ludności miasta (żywność, odzież, itp.). Analiza przeprowadzona przez wydawcę ujawnia bogactwo problematyki, którą można badać na podstawie źródła. *Prothocolon Maius* niejako oferuje całą gamę danych, pozwalających poznać specyfikę niedużych miast z okresu wczesnonowożytnego istniejących na obszarze wzdłuż Karpat. Zawiera przy tym cenny – jak wnosimy po lekturze wstępu opracowanego przez wydawcę – materiał porównawczy dla badań obejmujących podobnej wielkości miasta w dawnej Polsce.

Trud, który włożył Tomáš Pastucha w odczytanie i podanie do druku tekstu najstarszej księgi miejskiej Ružomberka, a także dokonana przez niego prezentacja jej zawartości przyniosły niewątpliwie bardzo dobry rezultat – w postaci omówionej publikacji⁹. Uzupełnia ona, jak wspomniano, dotychczasowy zasób tego rodzaju wydawnictw źródłowych dotyczących miast słowackich. Uzupełnia, zaznaczmy, wzorowo i – wzorcowo. Pozostaje wyrazić życzenie, aby Tomáš Pastucha znalazł naśladowców swojego trudu wydawniczego.

Leszek Wojciechowski

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II,

Instytut Historii, Katedra Historii Starożytnej,

Bizantyjskiej i Średniowiecznej

e-mail: leszek.wojciechowski@kul.pl

<https://orcid.org/0000-0001-6024-0127>

---

⁸ Tamże, s. 24-31.

⁹ Swego rodzaju dzieje powstania tej książki przedstawił Tomáš Pastucha w przedmowie; zob. wyżej przypis 4.